

УДК 342.573

<https://doi.org/10.32703/2663-6352/2024-2-16-26-35><https://orcid.org/0000-0001-8160-1585>

Константій Олександр Володимирович,
доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри конституційного та
адміністративного права
Національного транспортного
університету

ПІДХОДИ ДО ЗАХИСТУ ВИБОРЧИХ ПРАВ У ПРАКТИЦІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ

***Анотація.** Стаття присвячена дослідженню підходів до захисту виборчих прав у практиці Європейського суду з прав людини.*

З'ясовано, що Європейський суд з прав людини в своїх рішеннях сформулював підхід, що приписи статті 3 Протоколу першого до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод поширюються на випадки захисту як активного, так і пасивного виборчого права під час виборів законодавчого органу.

Досліджено, що з часу набрання чинності для України Конвенції у вересні 1997 року Європейський суд з прав людини прийняв 12 рішень у справах проти нашої держави, в яких розглядалися питання захисту виборчих прав.

Підсумовано, що усі прийняті Судом рішення у справах проти України за статтею 3 Протоколу першого стосувалися перевірки тверджень заявників про допущення порушень їх права бути обраним на виборах народних депутатів. При цьому станом на сьогодні Європейський суд з прав людини встановлював факти порушень пасивного виборчого права лише в контексті практики організації і проведення парламентських виборів 2012 року.

З огляду на досліджену практику Суду, висловлено думку про те, що заяви про визнання порушень виборчих прав на підставі статті 3 Протоколу першого до Європейського суду з прав людини можуть також подавати кандидати на виборах Президента України. Водночас кандидати на місцевих виборах в Україні таких заяв до Суду подавати не можуть.

Зазначається, що реалізація громадянами права брати участь у вільних і періодичних виборах законодавчого органу, гарантованого статтею 3 Протоколу першого, дозволяє притягати до політичної відповідальності партії й народних депутатів України, які не виконали своїх передвиборчих обіцянок. Забезпечення дотримання загального, рівного і прямого виборчого права для усіх виборців, у тому числі для військовослужбовців, внутрішньо переміщених осіб та виборців, які перебуватимуть за кордоном, буде особливо нагальним під час організації і проведення повоєнних виборів в Україні.

Ключові слова: вибори, демократія, виборчі права, Європейський суд з прав людини, Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод, Протокол перший до Конвенції

Annotation. *The article is devoted to the study of approaches to the protection of electoral rights in the case law of the European Court of Human Rights.*

It is found that the European Court of Human Rights in its judgments formulated the approach that the provisions of Article 3 of Protocol № 1 to the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms apply to cases of protection of both active and passive suffrage during the election of the legislature.

It has been studied that since the entry into force of the Convention for Ukraine in September 1997, the European Court of Human Rights has issued 12 judgments in cases against our country, which addressed the protection of electoral rights.

The author summarizes that all the judgments rendered by the Court in cases against Ukraine under Article 3 of Protocol № 1 concerned verification of the applicants' allegations of violations of their right to be elected as members of parliament. At the same time, as of today, the European Court of Human Rights has established the facts of violations of the passive suffrage only in the context of the practice of organizing and holding the parliamentary elections of 2012.

Given the Court's case law, the author suggests that applications for recognition of violations of electoral rights under Article 3 of Protocol № 1 may also be filed with the European Court of Human Rights by candidates in the presidential elections in Ukraine. At the same time, candidates in local elections in Ukraine cannot file such applications with the Court.

It is noted that the exercise of the right of citizens to participate in free and periodic elections of the legislature, guaranteed by Article 3 of Protocol № 1, allows for the political accountability of parties and MPs of Ukraine who have not fulfilled their election promises. Ensuring the observance of universal, equal and direct suffrage for all voters, including military personnel, internally displaced persons and voters abroad, will be particularly important during the organization and conduct of post-war elections in Ukraine.

Key words: *elections, democracy, electoral rights, European Court of Human Rights, Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, Protocol № 1 to the Convention*

Постановка проблеми. У 1997 році Україна приєдналася до системи захисту прав людини, визначеної Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція), статтею 3 Протоколу першого до якої (далі – Протокол перший) визначено гарантії виборчих прав громадян під час виборів «законодавчого органу» [1].

З огляду на те, що після скасування правового режиму воєнного стану в Україні мають відбутися і президентські, і парламентські вибори, нагального значення має проведення досліджень останньої практики Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ, Суд) щодо захисту виборчих прав громадян, особливо позицій, визначених у прийнятих у 2022 році рішеннях у справах проти

України, з тим, щоб запобігти допущенню у майбутньому під час проведення повоєнних виборів порушень вказаних фундаментальних прав людини.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі аспекти захисту виборчих прав певних категорій виборців у практиці ЄСПЛ розглядали в своїх наукових роботах такі українські вчені як: В. Зубенко [2], Н. Горобець, Н. Глущенко [3], Н. Камінська [4], С. Моршинін [5], С. Тагієв [6] та деякі інші. Проте досліджень останньої практики Суду щодо захисту виборчих прав громадян у рішеннях у справах проти України, прийнятих у 2022 році, ще не було.

Метою дослідження виступає з'ясування останніх підходів до захисту виборчих прав, які визначив у своїй практиці Європейський суд з прав людини, у рішеннях у справах проти України.

Виклад основного матеріалу. У загальних зауваженнях Пояснювальної доповіді до Керівних принципів щодо виборів, ухваленої Венеціанською комісією на 52 пленарному засіданні, (Венеція, 18-19 жовтня 2002 року) (пункт 1) зазначається, що «поряд із правами людини й верховенством права одним з трьох стовпів європейської конституційної спадщини, а також діяльності Ради Європи, є демократія. Демократія немислима без виборів з дотриманням певних засад, які й дають підстави вважати їх за демократичні». «Вибори, що відповідають спільним для європейської спадщини засадам, на які оперте справді демократичне суспільство, мають проводитися з дотриманням таких основних норм: виборче право має бути загальним, рівним, вільним і прямим при таємному голосуванні. Крім того, вибори мають проводитися регулярно. Всі ці принципи в сукупності становлять європейську виборчу спадщину» (пункт 3 розділу I названої Пояснювальної доповіді) [7, с. 12].

Ще 20 березня 1952 року представниками урядів держав-членів Ради Європи було підписано Протокол перший до Конвенції, статтею 3 якого в систему захисту в цьому наднаціональному контрольному механізмі включено право на вільні вибори. Зокрема в статті 3 Протоколу першого визначено таке: «Високі Договірні Сторони зобов'язуються проводити вільні вибори з розумною періодичністю шляхом таємного голосування в умовах, які забезпечують вільне вираження думки народу у виборі законодавчого органу» [1].

Особливістю конструкції названої статті Протоколу першого, на відміну від інших статей Конвенції та протоколів до неї, є те, що у ній безпосередньо не згадується певне фундаментальне право людини, яке є предметом захисту в правосудді в ЄСПЛ, а йдеться про «зобов'язання Високої Договірної Сторони проводити вибори, які забезпечують вільне вираження думки народу...». Водночас із вказаного питання, взявши до уваги підготовчу роботу з прийняття зазначеного Протоколу та провівши тлумачення його статті 3 у контексті Конвенції в цілому, ЄСПЛ у 1987 році в пункті 51 рішення у справі *Mathieu-Mohin i Clerfayt v. Belgium* висловив позицію, що положення статті 3 визначають індивідуальні (суб'єктивні) права особи – «право голосу» (активне виборче

право) і «право висувати свою кандидатуру на виборах законодавчого органу» (пасивне виборче право) [8].

Виходячи з буквального змісту її формулювань стаття 3 Протоколу першого визначає механізм захисту суб'єктивних виборчих прав, порушених *під час виборів законодавчого органу* (тобто парламенту). Так, у Рішенні у справі *Salleras Llinares v. Spain* від 12 жовтня 2000 року, Суд повторив, що стаття 3 Протоколу першого застосовується лише до виборів «законодавчого органу» або принаймні однієї з його палат, якщо він має їх дві або більше (пункт 1 підрозділу «Законодавство»). Ця справа стосувалася вирішення спору у зв'язку з виборами до муніципальної ради одного з міст в Іспанії. Взнявши до уваги конституційний устрій Іспанії, ЄСПЛ у рішенні у цій справі дійшов висновку, що *муніципальні ради в Іспанії очевидно не здійснюють законодавчу владу і, отже, не є «законодавчими органами» у розумінні статті 3 Протоколу першого* [9].

Однак у рішенні у справі *Miniscalco v. Italy* від 17 червня 2021 року (пункти 77,78), з огляду на те, що згідно з конституційною реформою 2001 року італійські регіони отримали широкі законодавчі повноваження, до яких стало відноситися нормативне регулювання усіх питань у сферах, чітко не віднесених до компетенції держави, Суд визначив позицію, що стаття 3 Протоколу першого підлягає застосуванню до спорів з приводу виборів до провінційних рад в Італії [10]. Таким чином, провінційні ради в Італії, зважаючи на здійснення ними «законодавчої влади» в регіонах, були визнані ЄСПЛ у рішенні в цій справі «законодавчим органом» у розумінні статті 3 Протоколу першого.

Тобто порушення виборчих прав громадян в «децентралізованих» державах, допущені під час виборів до регіональних «парламентів» (рад), до компетенції яких входить прийняття широкого спектру загальнообов'язкових для мешканців відповідних територій нормативно-правових актів з питань, які не регулюються загальнонаціональним законодавчим органом, у цілому можуть бути, зважаючи на конституційний устрій відповідних держав, предметом оскарження до ЄСПЛ за статтею 3 Протоколу першого.

З приводу спорів у зв'язку з виборами до Європейського парламенту, ЄСПЛ у своїх рішеннях неодноразово вказував, що цей представницький орган Європейського Союзу, який обирається прямим голосуванням громадян держав-членів, достатньою мірою залучений до законодавчого процесу і до загального демократичного контролю за діяльністю ЄС, і тому є «законодавчим органом» відповідно до статті 3 Протоколу першого (*Matthews v. the United Kingdom*, 1999, пп. 45-54; *Oschetto v. Italy*, 2013, пункт 42) [11].

Варто зауважити, що ЄСПЛ гіпотетично не виключає можливості застосування статті 3 Протоколу першого також до порушень права бути обраним на президентських виборах. Так, у рішенні у справі *Brito Da Silva Guerra and Sousa Magno v. Portugal* (2008 рік) щодо допустимості, Суд нагадав, що положення статті 3 Протоколу першого закріплює принцип, характерний для «справді демократичної політичної системи». Тому під час вирішення питання чи належить президент у певній державі-учасниці Конвенції до «законодавчого

органу», про який йдеться у статті 3 Протоколу першого, слід враховувати роль, яку він відіграє в законодавчому процесі в цілому. Якщо буде встановлено, що функції глави держави включають право на законодавчу ініціативу, повноваження приймати закони або *широкі прерогативи щодо ретельного контролю за прийняттям законів чи висловлення недовіри законодавчому органу*, то у такому разі президент може бути визнаний «законодавчим органом» у контексті статті 3 Протоколу першого (пункт 2 підрозділу «Законодавство») [12].

Зважаючи на те, що згідно з Конституцією до компетенції Президента України належать права: достроково припиняти повноваження Верховної Ради України у випадках, передбачених у частині першій статті 90; законодавчої ініціативи (стаття 93); застосовувати вето щодо прийнятих парламентом України законів (крім законів про внесення змін до Конституції України) з наступним поверненням їх на повторний розгляд (частина друга статті 94, пункт 30 частини першої статті 106), тому не можна виключати допустимості за позицією ЄСПЛ, наведеною у вище зазначеному рішенні, подання кандидатами на пост Глави держави в Україні заяв до Суду про порушення їх права бути обраним на президентських виборах на підставі статті 3 Протоколу першого.

Однак визначена Судом у рішенні в справі *Brito Da Silva Guerra and Sousa Magno v. Portugal* прецедентна позиція про те, що загалом може допускатися застосування статті 3 Протоколу першого до спорів, пов'язаних з президентськими виборами, *ніколи не була використана і навіть не згадувалася ЄСПЛ в рішеннях у наступних справах* (Paksas v. Lithuania [GC], 2011; Anchugov and Gladkov v. Russia, 2013, пп. 55-56) [13, с. 6].

Конвенція разом з Протоколом першим і протоколами № 2, 4, 7 та 11 до неї набрала чинності для України з 11 вересня 1997 року, коли Генеральним секретарем Ради Європи було депоновано грамоту про їх ратифікацію Законом України від 17 липня 1997 року № 475/97-ВР. З того часу громадяни України, чий фундаментальні права, на їх думку, були порушені і не захищені національними судами в остаточних рішеннях у відповідних справах отримали змогу подавати свої скарги (заяви) до ЄСПЛ [14], у тому числі у зв'язку з порушенням виборчих прав під час «виборів законодавчого органу», гарантованих статтею 3 Протоколу першого.

В офіційній базі рішень Суду HUDOC міститься 12 рішень у справах за заявами проти України, в яких заявники стверджували про порушення їх виборчих прав, як-от: 1) *Babenko v. Ukraine* від 05 травня 1999 року (щодо неприйнятності); 2) *Holovaty v. Ukraine* від 16 березня 2000 року (щодо неприйнятності); 3) *Melnychenko v. Ukraine* від 19 жовтня 2004 року; 4) *Sukhovetskyu v. Ukraine* від 28 березня 2006 року; 5) *Kovach v. Ukraine* від 7 лютого 2008 року; 6) *Vitrenko and Others v. Ukraine* від 16 грудня 2008 року (щодо неприйнятності); 7) *Selygenenko and Others v. Ukraine* від 21 жовтня 2021 року; 8) *Markov v. Ukraine* від 03 лютого 2022 року; 9) *Bilotserkivska v. Ukraine* від 02 березня 2022 року; 10) *Kornatskyu v. Ukraine* від 20 вересня 2022 року; 11)

Romanjuk v. Ukraine від 20 вересня 2022 року; 12) *Soleyko v. Ukraine* від 20 вересня 2022 року [15].

У перших рішеннях, ухвалених у справах проти України, в яких предметом розгляду були твердження заявників про порушення їхніх виборчих прав як кандидатів у народні депутати України, ЄСПЛ відхилив заяви як вочевидь необґрунтовані. Так, у справі *Babenko v. Ukraine* (рішення від 05 травня 1999 року) Суд розглянув заяву кандидата у народні депутати України в Жовтневому виборчому окрузі Кривого Рогу, який стверджував, що виборчий процес був несправедливим. Однак, з огляду на те, що заявник отримав значно меншу кількість голосів виборців, ніж його головний конкурент (15 669 проти 27 553 голосів), і що національний судовий орган, до якого він звернувся, належним чином оцінив усі його аргументи і відповів на них, ЄСПЛ відхилив заяву через відсутність будь-якої реальної шкоди для результатів виборів [16].

У рішенні у справі *Holovaty v. Ukraine* від 16 березня 2000 року, хоча заявник стверджував, що через скасування рішенням Київського міського суду від 2 липня 1998 року результатів голосування, за якими він був обраний народним депутатом України, держава порушила його пасивне виборче право, гарантоване статтею 3 Протоколу першого, ураховуючи те, що заявник набув повноважень народного депутата України після складення присяги перед Верховною Радою України, Суд не встановив втручання в його суб'єктивне право бути обраним і тому у цій частині відхилив заяву як необґрунтовану на підставі пункту 4 статті 35 Конвенції [17].

У рішенні у справі *Sukhovetskyu v. Ukraine* від 28 березня 2006 року ЄСПЛ, зважаючи на те, що сума застави, яка закріплювалася в 2002 році в українському законодавстві про вибори народних депутатів, була однією з найнижчих в межах європейського правового поля, дійшов висновку, що застава, сплати якої вимагалася від заявника, не була непомірною або такою, яка б становила непереборний адміністративний або фінансовий бар'єр для нього як для кандидата, що бажав приєднатися до парламентських виборчих перегонів. У рішенні у цій справі Суд нагадав, що вимога виборчої застави для кандидатів на виборах існує не лише в Україні; виборче право цілого ряду держав-членів також містить таку вимогу, щоб завадити легковажним кандидатам висувати на вибори свої кандидатури. Більше того, Суд нагадав, що Венеціанська комісія розцінила зазначену мету як законну, а вимогу застави як, у принципі, прийнятний інструмент для її досягнення (пункт 61). Отже у рішенні у справі *Sukhovetskyu v. Ukraine* ЄСПЛ теж не встановив порушення статті 3 Першого протоколу [18].

В усіх ухвалених ЄСПЛ у 2022 році рішеннях у справах проти України за статтею 3 Протоколу першого предметом перевірки були твердження заявників про порушення їхніх пасивних виборчих прав як кандидатів у народні депутати України, які балотувалися в одномандатних виборчих округах на парламентських виборах 2012 року.

Так, у рішенні від 02 березня 2022 року у справі *Bilotserkivska v. Ukraine* Суд дійшов висновку про порушення права заявниці бути обраною,

гарантованого статтею 3 Протоколу першого, у зв'язку з тим, що Центральна виборча комісія (далі – ЦВК, Комісія) відхилила її заяву про реєстрацію в якості самовисуванця в одномандатному виборчому окрузі на парламентських виборах 28 жовтня 2012 року на підставі того, що її автобіографія не містила передбачених законом відомостей про громадянство. З огляду на те, що заявниця вказала (не застосувавши слово «громадянство»), що була україркою, та подала Комісії копію свого паспорта, й підхід адміністративних судів при оскарженні цього рішення так само був формалістичним, ЄСПЛ у рішенні у цій справі констатував, що відмова в реєстрації заявниці як кандидату в народні депутати України не була пропорційною переслідуваній законній меті [19].

У рішенні у справі *Romanuk v. Ukraine* від 20 вересня 2022 року Суд установив порушення статті 3 Протоколу першого до Конвенції у зв'язку із виключенням окружною виборчою комісією всіх голосів, поданих за нього у цілому виборчому окрузі, лише через те, що деяким спостерігачам було обмежено доступ до двадцяти семи (з 136) виборчих дільниць без будь-яких спроб встановити ступінь цього порушення та його вплив на загальні результати виборів у виборчому окрузі. Також у рішенні у цій справі Суд взяв до уваги, що скасування реєстрації кандидатури заявника (представника опозиційної партії) на повторних виборах у зазначеному окрузі 15 грудня 2013 року на тій підставі, що він не відповідав вимозі про п'ятирічне проживання бракувало чіткості. ЦВК та суди тлумачили цю вимогу по-різному. ЄСПЛ зважив й на відсутність розгляду національними судами доречного аргументу заявника про особливості його особистої ситуації (а саме, що він не зміг повернутися в Україну, оскільки тримався під вартою в Італії та розглядалося питання про його видачу). Отже, Суд дійшов висновку, що скасування реєстрації його кандидатури було свавільним і непропорційним [20].

За обставинами справи *Soleyko v. Ukraine* (рішення від 20 вересня 2022 року), заявниця (Солейко Наталія Петрівна) балотувалась на парламентських виборах 28 жовтня 2012 року в одномандатному виборчому окрузі № 11. Проте за результатами виборів посіла друге місце. Адміністративні суди відхилили її позов проти окружної виборчої комісії, в якому стверджувалося про існування серйозних порушень у процесі підрахунку голосів, зокрема факти підробки великої кількості бюлетенів, які спочатку дільничними виборчими комісіями були підраховані на користь заявниці. Національні суди визнали безпідставними позовні вимоги заявниці про визнання протиправною бездіяльності ЦВК щодо контролю за встановленням результатів виборів у зазначеному окрузі, скасування протоколу Комісії про встановлення результатів голосування в цьому окрузі, а також зобов'язання Комісії провести перерахунок голосів на підставі протоколів з виборчих дільниць і визнати її переможцем виборів в окрузі.

У рішенні у цій справі Суд дійшов висновку, що національні суди формально відхилили твердження заявниці, не доклавши серйозних зусиль, аби, по-перше, з'ясувати, що сталося насправді, і, по-друге, не розглянути можливість

встановлення результатів виборів у спосіб, який був більш достовірним, ніж на підставі перерахунку голосів, що викликав серйозні питання [21].

Висновки. Отже усі рішення ЄСПЛ у справах проти України за статтею 3 Протоколу першого, прийняті з часу набрання для України чинності Конвенцією в 1997 році, стосувалися виключно з'ясування питань існування чи відсутності порушень прав заявників бути обраним народним депутатом України. При цьому факти порушень пасивного виборчого права встановлювалися Судом у справах проти України лише у контексті практики організації і проведення виборів народних депутатів України в одномандатних виборчих округах у 2012 році.

Виходячи з прецедентного правового підходу, визначеного ЄСПЛ у рішенні у справі *Brito Da Silva Guerra and Sousa Magno v. Portugal*, не можна виключати подання до Суду на підставі статті 3 Протоколу першого заяв щодо визнання порушень їх виборчих прав також кандидатами на виборах Президента України. Це пояснюється тим, що Глава держави в Україні має широке коло повноважень у сфері контролю за змістом прийнятих законів (володіє правом вето) та може достроково припинити повноваження Верховної Ради України у випадках, передбачених у частині першій статті 90 Конституції України.

Водночас кандидати на місцевих виборах, ураховуючи те, що Україна є унітарною державою, не вправі звертатися до ЄСПЛ на підставі статті 3 Протоколу першого для захисту своїх виборчих прав.

Реалізація громадянами права брати участь у вільних та періодичних виборах, гарантованого статтею 3 Протоколу першого, передбачає не лише їх залучення до процесу формування законодавчого органу в державі, а й дозволяє притягати до політичної відповідальності партії та народних депутатів України, які не виконали своїх передвиборчих обіцянок. Забезпечення дотримання загального, рівного і прямого виборчого права для усіх виборців, у тому числі для військовослужбовців, внутрішньо переміщених осіб та виборців, які перебуватимуть за кордоном, буде особливо нагальним під час організації і проведення повоєнних виборів в Україні. Адже від цього буде залежати подальша європейська інтеграція України, набуття членства в ЄС.

ЛІТЕРАТУРА

1. Протокол перший до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (зі змінами, внесеними Протоколом № 11). URL.: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_535#Text.
2. Зубенко Г.В. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод, Перший протокол до Конвенції та практика Європейського суду з прав людини як джерела виборчого права України. Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Право». 2020. Випуск 29. С. 107-112.
3. Горобець Н.С., Глущенко Н.В. Особливості застосування практики ЄСПЛ щодо розгляду виборчих спорів в Україні. Аналітично-порівняльне правознавство. 2023. № 5. С. 577-581.

4. Камінська Н. В. Проблеми реалізації і захисту виборчих прав внутрішньо переміщених осіб. Ірпінський юридичний часопис, 2023. №12. С. 22–34.
5. Моршинін Є. Практика Європейського суду з прав людини у вирішенні виборчих спорів. Law. State. Technology, 2021. № 4. С. 64–71.
6. Тагієв С.Р. Право на вільні вибори в рішеннях Європейського суду з прав людини. URL: <https://www.viaduk.net/clients/vs.nsf/0/b97a66e79fba7c99c22576e80031f65d?OpenDocument&Click=>
7. Кодекс належної практики у виборчих справах. CDL-AD(2002)023rev. Висновок № 190/2002. 30 жовтня 2002 р. URL.: https://eos.cartercenter.org/uploads/document_file/path/279/CoE_Venice_Commission_Code_of_Good_Practice_UK.pdf.
8. Mathieu-Mohin and Clerfayt v. Belgium, 2 March 1987. URL.: <https://hudoc.echr.coe.int/rus#%7B%22itemid%22:%5B%22001-57536%22%5D%7D>.
9. Salleras Llinares v. Spain, 12 October 2000. URL.: <https://hudoc.echr.coe.int/fre#%7B%22sort%22:%5B%22kupdate%20Descending%22%5D,%22itemid%22:%5B%22001-22198%22%5D%7D>.
10. Miniscalco v. Italy, 17 June 2021. URL.: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-210732%22%5D%7D>.
11. Occhetto v. Italy, 12 November 2013. URL.: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22sort%22:%5B%22kupdate%20Descending%22%5D,%22itemid%22:%5B%22001-138795%22%5D%7D>.
12. Brito Da Silva Guerra and Sousa Magno v. Portugal. 17 June 2008. URL.: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22sort%22:%5B%22kupdate%20Descending%22%5D,%22itemid%22:%5B%22001-87699%22%5D%7D>.
13. Guide on Article 3 of Protocol No. 1 – Right to free elections. European Court of Human Rights, 2024. URL.: https://ks.echr.coe.int/documents/d/echr-ks/guide_art_3_protocol_1_eng.
14. Нотатка для заповнення формуляру заяви до ЄСПЛ. URL.: https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/application_notes_ukr.
15. The HUDOC database provides access to the case-law of the Court. URL.: <https://hudoc.echr.coe.int/ukr#%7B%22respondent%22:%5B%22UKR%22%5D,%22article%22:%5B%22P1-3%22%5D,%22kpthesaurus%22:%5B%22574%22%5D,%22documentcollectionid%22:%5B%22JUDGMENTS%22%5D%7D>.
16. Babenko v. Ukraine, 05 May 1999. URL.: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22sort%22:%5B%22kupdate%20Descending%22%5D,%22itemid%22:%5B%22001-30256%22%5D%7D>.
17. Holovaty v. Ukraine, 16 March 2000 року. URL.: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22sort%22:%5B%22kupdate%20Descending%22%5D,%22itemid%22:%5B%22001-174557%22%5D%7D>.
18. Sukhovetskyy v. Ukraine, 28 March 2006. URL.: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_106#Text.

19. Bilotserkivska v. Ukraine, 03 February 2022. URL.: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_g93#Text.
20. Romanyuk v. Ukraine, 20 September 2022. URL.: <https://hudoc.echr.coe.int/rus#%7B%22languageisocode%22:%5B%22UKR%22%5D,%22appno%22:%5B%2277909/12%22%5D,%22documentcollectionid%22:%5B%22COMMITTEE%22%5D,%22itemid%22:%5B%22001-220657%22%5D%7D>.
21. Soleyko v. Ukraine, 20 September 2022. URL.: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_j64#Text.